

O ANALIZĂ PRELIMINARĂ CU PRIVIRE LA HRAMUL UNOR BISERICI DIN PROTOPOPIATUL ȘIRIA ÎN LUMINA IZVOARELOR SIGILOGRAFICE (SECOLELE XIX-XX)

Dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad

Abstract

In this study, the author presents a preliminary analysis regarding the dedication of some churches in the Șiria diocese in the light of the sealing sources (19th - 20th centuries). The seals of the churches from Pâncota, Arăneag, Chier and Moroda are presented, sigillographic sources that confirm the patron saints of the churches preferred by the communities from these localities.

Keywords

Pâncota, Arăneag, Chier, Moroda, churches, patron saint, sigillographic sources.

1. Argument

Cercetările istorice efectuate de-a lungul anilor cu privire la bisericile ortodoxe din zona Șiria-Pâncota, județul Arad, cuprind date și mărturii istorice valoroase¹. Studierea lor în continuare,

¹ În acest sens, vezi: Pr. Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară*, Editura Gutenberg, Arad, 1997; Pr. Pavel VESA, *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Editura Mira-

poate contribui la o mai bună cunoaștere a istoriei acestor lăcașuri de cult. În afara informațiilor de natură istorică, arhitectonică, artistică ori, din păcate, mai rar, arheologică, este necesară și o abordare care să se aplece asupra izvoarele sigilografice aparținând acestor instituții ecleziastice. Studiate și din acest punct de vedere se pot emite ipoteze privind hramul² acestora precum: vechimea hramului, motivația alegerii aceluia hram, predilecția comunității spre un anumit hram, păstrarea sau schimbarea hramului etc.

Datorită faptului că, unele izvoare istorice lipsesc sau nu ne sunt încă cunoscute este dificil de identificat numai pe cale documentară, schimbări care au avut loc de-a lungul timpului în stabilirea hramului unei biserici sau alta. Unele dintre ele și-au păstrat hramul, altele este posibil să-și fi schimbat închinarea inițială.

2. Cercetări vechi și noi

Din fericire pentru zona Aradului a existat un interes deosebit pentru cunoașterea hramului bisericilor, încă din secolul al XVIII-lea. Printre primii care s-au ocupat de identificarea, dar mai ales adunarea în același loc a informațiilor privind hramurile bisericilor ortodoxe din zona Aradului a fost episcopul Sinesie Jivanovici³, el fiind urmat la mult timp de regretatul preot dr. Pavel Vesa⁴. Acesta scriind despre bisericile din zona Aradului, și necunoscându-se la unele hramul, l-a identificat folosind ca izvoare istorice matrice sigilare ale acestora. În acest sens, de exemplu, în 1997, referindu-se la hramul „Întâmpinarea Domnului” a Bisericii din Păiușeni, el scria: „Hramul

dor, Arad, 2000; Pr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006; Sorin BULBOACĂ, „Orașul Pâncota”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coordonatori), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, vol. I, *Orașe*, Editura Gutenberg-Univers, Arad, 2019, pp. 513-515; Sorin BULBOACĂ, „Comuna Șiria”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, (coordonatori), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, vol. III, *Comunele județului Arad*, Editura Gutenberg-Univers, Arad, 2021, pp. 242-244 ș. a.

² Despre hramul bisericii, vezi Radu SIMION, „Hramul bisericii și însemnătatea lui”, în *Mitropolia Banatului*, XXVII, 10-12, 1977, pp. 270-272; Viorel CHERCIU, „Hramul bisericii sau topografia sacralului”, în *Altarul Banatului*, an VII(XLVI), Serie nouă, nr. 4-6, 1996.

³ *Conscripția din 1755 a episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768)* întocmită în urma vizitațiilor canonice efectuate în satele arădene din cele opt protopopiate (Arad, Buteni, Hălmaგი, Nădlac, Pecica, Șiria, Vărădia, Zărand) aflate sub jurisdicția eparhiei Aradului cuprinde informații la un număr de 164 de biserici ale românilor (material de construcție, starea lor, hramul, dacă au fost sau nu sfințite), preoți și numărul caselor din fiecare sat, detalii vezi la Pavel VESA, *Bisericile de mir...*, 2000, Anexe 1, 197, pp. 197-203.

⁴ În acest sens, vezi Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 432-716.

bisericii îl aflăm de pe sigiliul parohiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea”⁵. Astfel, sigilografia a fost pusă în slujba cercetării istorice, mai exact a scrierii unui important segment al istoriei vieții ecleziastice din părțile arădene. Din păcate, până în prezent datorită puținelor cercetări sigilografice privind această categorie de izvoare istorice, ele nu ne sunt cunoscute în totalitate.

3. Hramul unor biserici în lumina izvoarelor sigilografice

În acest studiu, noi manifestăm, interes doar pentru cinci sigilii din secolele XIX-XX ale unor biserici din protopopiatul Șiria⁶. Am ales acest areal deoarece ne este mai bine cunoscut, ca urmare a cercetărilor materialelor bibliografice, ori a analizelor personale, activități care s-au materializat cu publicarea unor studii de specialitate⁷.

⁵ Vezi Pr. Pavel VESA, *Biserici de lemn...*, p. 95; idem, *Bisericile de mir...*, p. 155, nota 995; Pr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 645, nota 1114 (Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, în continuare prescurtat: S.J.A.A.N.), *colecția de sigilii (matrice sigilare)*, nr. inv. 404); Augustin MUREȘAN, „Hramul Bisericii *Întâmpinarea Domnului* din satul Păiușeni (județul Arad), în lumina izvoarelor sigilografice”, în Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, *Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XVI, Arad, 2021, pp. 226-236.

⁶ Cele mai vechi informații despre acest protopopiat sunt din anul 1755, însă având în vedere importanța politică și bisericească a Șiriei, el putea funcționa cu mult înainte. În acel an această unitate administrativă bisericească avea un număr de 23 parohii și o filie: Agrișul Mare (cu filia Almaș), Arăneag, Cherec[hiu], Cladova, Cuvin, Chier, Covăsânt, Drauț, Dud, Galșa, Iermata, Ineu, Miniș, Măderat, Măsca, Moroda, Nadăș, Pâncota, Seleuș, Șicula, Șiria, Tauț, Târnova (Cf. Silviu DRAGOMIR, „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și Aradului în veacul XVIII”, în *Foaie Diecezană* (Caransebeș), anul XXIV, nr. 9, 1 martie 1909). În 1767, protopopiatul era alcătuit din 25 de parohii: Agrișu Mare, Almaș (dispărută), Arăneag, Cherechi, Cladova, Cuvin, Covăsânt, Chieriu, Drauț, Dud, Galșa, Ghioroc, Iermata, Măgura (dispărută), Măsca, Miniș, Mocrea, Moroda, Nadăș, Pâncota, Seleuș, Șicula, Șiria, Târnova și Tauț. (Cf. I.D. SUCIU, Radu CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, doc. 131, pp. 294-295); Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 199; Pr. Pavel VESA, „Protopopiatele arădene. Istoric și evoluție (1701-1918)”, în *Teologia*, an VII, nr. 1, 2003, pp. 136-162. Timp de peste un veac configurația geografică a protopopiatului rămâne același. În anul 1883 are loc o nouă arondare a protopopiatelor. Patru parohii (Cladova, Cuvin, Ghioroc și Miniș) trec la protopopiatul Vărădiei de Mureș, opt parohii (Iermata, Mocrea, Moroda, Nadăș, Seleuș, Șicula, Tauț și Târnova), la cel al Ineului, iar parohia Almaș este desființată. În această situație, protopopiatul rămâne doar cu 16 parohii: Agrișu Mare, Arăneag, Chier, Comlăuș, Covăsânt, Cherechi, Dud, Drauț, Galșa, Măderat, Măsca, Olari, Pâncota, Sinteia Mică, Șiria și Târnova (Cf. *Protocolul despre ședințele sinodului eparhial...*, 1883, p. 62, *apud*, Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 199; *Biserica și Școala* (Arad), an VII, nr. 24, 12/24 iunie 1883, p. 205. Aceasta este configurația geografică până în anul 1942 (Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 199).

Venerarea publică a sfinților în Biserica creștină este cunoscută din secolul al II-lea d. Hr. Ea s-a dezvoltat în ambianța comunităților locale, și se petrecea în preajma Mormântului Sfântului și a fost urmarea credinței generale că un martir care și-a vărsat sângele pentru Hristos se află cu siguranță în rai și poate interveni prin rugăciuni în favoarea celor care l-au invocat⁸, ajutând în acest fel întreaga comunitate ori o simplă persoană.

Deși despre bisericile din zona Șiriei, găsim informații lapidare sau uneori amănunțite privind edificiile ecleziastice și realizatorii lor, acestea nu se referă întotdeauna la multiplele aspecte în privința hramului ales. Din acest punct de vedere este absolut necesară continuarea cercetărilor interdisciplinare, folosind ca izvoare istorice și vestigiile sigilare⁹ ecleziastice locale. Ele pot confirma hramul acelei biserici și uneori chiar atesta vechimea lui, hram preferat într-o anumită perioadă sau alta de către comunitatea respectivă.

⁷ În legătură cu unele vestigii sigilare bisericești din părțile Aradului, vezi: Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Tipare sigilare bisericești din colecția Direcției Județene Arad a Arhivelor Naționale (I)”, în *Istorie și spiritualitate ortodoxă în Episcopia Aradului 1706-2006*, Arad, 25-26 mai 2006, pp. 247-261; Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Un tipar sigilar al bisericii din comuna Almaș, județul Arad”, în *Studii de știință și cultură*, anul II, nr. 3-4 (6-7), septembrie-decembrie 2006, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, pp. 160-161; Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Un tipar sigilar al bisericii din comuna Chisindia”, în *Adevărul* (Arad), anul XVIII, nr. 4919, din 2 septembrie 2006, p. 7; Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Tipare sigilare bisericești din colecția Direcției Județene Arad a Arhivelor Naționale (II)”, în *Ziridava*, XXV/1, 2010, pp. 131-136; Augustin MUREȘAN, „Un tipar de sigiliu al unei biserici satești din comitatul Arad (secolul al XIX-lea)”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coordonatori), *Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. V, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2012, pp. 212-214; Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Tiparul de sigiliu al bisericii Nașterea Maicii Domnului din târgul Hălmagiu (1838)”, în *Fragmentarium. Studii interdisciplinare în onoarea lui Aurel Chiriac*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2016, pp. 138-140; Augustin MUREȘAN, „Tiparul de sigiliu al Mănăstirii Hodoș-Bodrog”, în *Magazin istoric*, Anul L, Serie nouă, nr. 11 (608), noiembrie 2017, pp. 60-61; Augustin MUREȘAN, Puiu Emilian VALEA, „Două tipare sigilare ale Bisericii Ortodoxe Române din Lipova”, în *Analele Banatului*, Serie nouă, Arheologie-istorie, XXV, 2017, pp. 269-271; Augustin MUREȘAN, Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS, Ioan POPOVICI, *Tipare sigilare ale unor biserici din zona Aradului și împrejurimi (secolele XVIII-XX)*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019.

⁸ David HUGH FARMER, *Dicționar al Sfinților*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 10.

⁹ Vestigiu sigilar = termen ce definește generic totalitatea izvoarelor sigilare, adică a matricelor sigilare și a impresiunilor acestora, inclusiv a fragmentelor și resturilor de sigilii, existente pe documente importante, pentru efectuarea cercetărilor sigilografice. *Sinonim* vestigii sfragistice; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 236.

Nu ne este cunoscută întotdeauna motivația alegerii unui anumit hram, vechimea lui, păstrarea sau schimbarea acestuia etc.

În *tabelul 1* de mai jos, prezentăm pe localități patru biserici parohiale din protopopiatul Șiria, cu hramul, data sărbătoririi, anul construirii și sigiliul vechi aferent.

Tabel 1

Protopopiatul Șiria					
Localitatea	Biserica/ Hramul	Data sărbătoririi	Anul construirii	Sigiliu	
1	2	3	4	5	
Pâncota	Sf. Apostoli Petru și Pavel ¹⁰	29 iunie	1812	sec. XIX	
Arăneag	Adormirea Maicii Domnului ¹¹	15 august	1870	sec. XIX	
Chier	Adormirea Maicii Domnului	15 august	1888	1863	
Chier	Adormirea Maicii Domnului	15 august	1888	sec. XX	
Moroda	Sfinții Arhangheli ¹²	8 noiembrie	1761	sec. XIX?	

După tradiția Bisericii ortodoxe, fiecare biserică în momentul sfințirii, care este actul de botez al noului lăcaș de închinăciune, săvârșit de către episcop, primește un nume, care este hramul său. Acest nume este un eveniment din istoria sfântă sau numele unei persoane sfinte¹³. Importanța hramului este mare pentru că dă chiar numele sfântului lăcaș de cult¹⁴. Prin târnosire hramul devine îngerul păzitor al bisericii, patronul său spiritual, religios-moral¹⁵.

După iconografia bisericească, icoana hramului se așază pe iconostas în registrul prim, la dreapta, alături de icoanele împărați¹⁶. Picturile murale

¹⁰ Sărbătoarea hramului „Sf. Apostoli Petru și Pavel” are loc pe 29 iunie, vezi Anexa VI, „Lista alfabetică de sfinți, sărbători ortodoxe și diferite denumiri cronologice”, în *Documente privind Istoria României Introducere*, I, Editura Academiei RPR, 1956, p. 526.

¹¹ Hramul „Adormirea Maicii Domnului” se sărbătorește pe 15 august, *Documente privind Istoria României Introducere*, I, p. 517. Despre icoana Adormirea Maicii Domnului, vezi Leonid USPENSKY, Vladimir LOSSKY, *Călăuziri în lumea icoanei*, Editura Sofia, București, 2006, pp. 230-233.

¹² Hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” se prăznuiește pe 8 noiembrie, *Documente privind Istoria României Introducere*, I, p. 522 și p. 525. Despre Sfinții Arhangheli vezi Leonid USPENSKY, Vladimir LOSSKY, *Călăuziri în lumea icoanei*, p. 129-130.

¹³ Pentru detalii, vezi Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 432-433.

¹⁴ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 432-433.

¹⁵ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 432-433.

¹⁶ Elie Miron CRISTEA, *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericii răsăriene*, Sibiu, 1905, p. 205.

din biserici ori reprezentările de sfinți sau scenele religioase de pe sigiliile acestora ne indică hramul stabilit care completează izvoarele documentare. Cu alte cuvinte cu ajutorul acestora se poate afla hramul acelei biserici¹⁷.

4. Vestigii sigilare ale unor biserici din protopopiatul Șiria

Prin caracterele lor specifice, vestigiile sigilare ale bisericilor pe care le prezentăm sunt asemenea celor din alte zone ale teritoriului vestic românesc¹⁸. Ele se pot împărți în trei categorii: a) *Sigilii datând din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ele având formă ovală sau rotundă, cu legenda în limba română, scrisă cu caractere chirilice și reprezentarea iconografică a hramului bisericii; b). *Sigilii datând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, care au aceeași formă și iconografie, dar se deosebesc prin faptul că unele au elemente noi: înscrierea anului de confecționare a tiparului sigilar, înlocuirea scrisului cu caractere chirilice, prin scrierea cu litere latine, începând cu anul 1863, precum și a cuvântului „pecete” cu „sigiliu”; c). *Sigilii care au abandonat din legendele lor a numirii de biserică „greco-neunită”*, ca urmare a faptului că încă din anul 1850, sinodul Patriarhiei din Karlovitz a cerut împăratului Francisc Iosif I, înlăturarea denumirii negative (de lege greco-neunite) și întrebuițarea în toate actele oficiale a denumirii proprii, pozitive: „Biserica răsăriteană”¹⁹.

¹⁷ După înlocuirea unei biserici vechi cu alta nouă, nu întotdeauna se menținea hramul cel vechi al lăcașului de cult. El era schimbat, mai ales în urma unor renovări generale, în funcție de sensibilitățile religioase ale enoriașilor, de dorința celor ce aveau o contribuție mai substanțială la edificarea noului lăcaș de cult sau din dispoziția autorităților ecleziastice superioare pentru a contracara prozelitismul catolic. Se cunosc cazuri când colectivitatea schimba hramul bisericii, mai ales în urma unor sfințiri de biserici efectuate mult mai târziu decât ridicarea ei. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea, sau poate mai târziu, bisericile de la Hălmagiu și Dezna purtau alte hramuri (Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului*, p. 436). Vechea biserică din Hălmagiu avea hramul „Sf. Ierarh Nicolae”, reprezentat iconografic în tabloul votiv în care ierarhul îl binecuvântează pe ctitorul bisericii; (vezi Ecaterina CINCHEZA-BUCULEI, „L'ensemble de peintures murales de Halmagiu (XVe siècle). Iconographie et fondateurs”, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, tom. XXII, nr. 1 (janvier-mars), 1984, pp. 3-25.

¹⁸ În acest sens, vezi Ieremia B. GHITA, Fabian M. POLGAR, „Vechi sigilii bisericesti ale unor parohii din jurul Oraviței”, în *Mitropolia Banatului*, anul XXXV, 5-6, 1985, pp. 335-337 și Ioan-Sabău LUCACI, „Peceti și amprente sigilare parohiale din Banat”, în *Altarul Banatului*, Anul VIII(XLVII), serie nouă, nr. 1-3, ianuarie-martie, 1997, pp. 135-145; Augustin MUREȘAN, Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS, Ioan POPOVICI, *Tipare sigilare ale unor biserici ...*, pp. 11-40.

¹⁹ Ioan LUPAȘ, *Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna*, Sibiu, 1903, p. 114.

Cu aceste elemente noi se prezintă și cele cinci vestigii sigilare provenind de la biserici ortodoxe din protopopiatul Șiriei, pe care le prezentăm mai jos.

1. Biserica de zid cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din Pâncota a fost sfințită de protopopul Gheorghe Chirilovici al Șiriei, în anul 1812²⁰. De la această biserică prezentăm un sigiliu oval-vertical (~ 40 x 35 mm), aplicat în ceară roșie, reprodus de pe un act din anul 1848²¹.

În câmpul sigilar (fig. 1) sunt înfățișați Sfinții Apostoli Petru și Pavel²² (patronii bisericii ortodoxe din localitate), în picioare pe o terasă. Sfântul Apostol Pavel cu aureolă în jurul capului este înveșmântat în togă romană și indică cu mâna stângă spre Sfântul Apostol Petru, iar mâna dreapta o ține la șold (?). Sfântul Petru cu aureolă este reprezentat alături, dar mai înalt în semiprofil, cu mâna dreaptă ține legătura de chei, care atârnă până la pământ, iar mâna stângă ridicată în semn de atenționare. Legenda s-a scris în limba română, cu caractere chirilice: **PECETUL BISERECII [DIN ?] ORAȘUL PÂNCOTA**²³. Sigiliul poate fi datat ca fiind din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

2. Biserica de lemn din satul Arăneag, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, a fost sfințită în anul 1734, iar în 1870 a fost înlocuită cu actuala biserică ce are același hram²⁴. De la această biserică s-a păstrat un tipar sigilar²⁵ confecționat din metal comun, având rondela oval-verticală cu dimensiunile de 40 x 35 mm, gravată în incizie. În câmpul sigilar (fig. 2) s-a reprezentat scena religioasă „Adormirea Maicii Domnului”, hramul acestei biserici²⁶. În

²⁰ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad, *grupa III, dosar 68/1885*, doc. 88, f. 145 v., apud Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 646-657.

²¹ Arhiva Bisericii ortodoxe române „Sf. Apostoli Petru și Pavel” din orașul Pâncota, județul Arad. *Socoata veniturilor și cheltuielilor a Sfinției Bisearici a Sfinților Apostoli Petru și Pavel din orașul Pâncota* [...], 1842/1848. Actul este semnat de: Nicolae Faur, paroh, Nicolae Feier, paroh, Gheorghe Avrămuț, paroh.

²² Despre acești doi sfinți figurați în picioare, cu nimb în jurul capului și înveșmântați antic, vezi Prof. I.D. ȘTEFĂNESCU, „Sfinții Apostoli Petru și Pavel în iconografie”, în *Mitropolia Banatului*, anul XVII, 4-6, 1967, pp. 328-341.

²³ Un cuvânt din textul legendei este neclar.

²⁴ Vezi Silviu DRAGOMIR, „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și Aradului în veacul XVIII”, p. 4 și Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 574.

²⁵ Piesa sigilară aparținând bisericii din satul Arăneag se află în posesia d-lui ing. Vasile Faur din Ineu, căruia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre pentru permisiunea de a fi publicată.

²⁶ Vezi „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”. 2. Protopopiatul Ineu, 6. *Arăneag*, bis[erica]. „Adormirea Maicii Domnului” - 1869, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, Arad, Episcopia Aradului, 1984, p. 84.

centrul compoziției, Maica Domnului, întinsă pe catafalc, cu mâinile la piept, înveșmântată în maforion. De o parte, și de alta și dincolo de catafalc, grupul Sfinților Apostoli. Jos, în prim plan, în fața catafalcului, scena cu tăierea mâinilor lui Jephonias de către Arhanghelul Mihail, iar în dreapta acestuia, un sfeșnic cu o făclie aprinsă. La marginea câmpului sigilar, mărginită la exterior de un oval liniar, s-a scris legenda în limba română, cu caractere chirilice: † **PECETUL. BISERECI[I] DIN SATUL. ARĂNEAG**²⁷. Tiparul sigilar poate fi datat ca fiind din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

3. Biserica din Chier, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, a fost ridicată începând din 1886, lucrările fiind terminate după numai doi ani²⁸. De la această biserică provin două tipare sigilare.

a. *Primul tipar sigilar* este rotund (35 mm), confecționat din alamă și gravat în incizie²⁹. În câmpul sigilar (fig. 3) s-a reprezentat imaginea hramului sfintei biserici din Chier: „Adormirea Maicii Domnului”. În partea de jos este înfățișată Maica Domnului, întinsă pe catafalc, cu mâinile încrucișate la piept. Dincolo de catafalc, la mijloc, Iisus, în picioare cu aureolă în jurul capului, ținând la piept în brațe sufletul Mariei, în chip de prunc înfășat. În dreapta și în stânga lui Iisus, grupul Sfinților Apostoli, înfățișați de asemenea în picioare și cu nimb. Deasupra imaginii, s-a gravat anul 18-63, despărțit de raze de lumină de diferite mărimi. Sub catafalc, un heruvim. Anul 1863 gravat deasupra scenei religioase este data confecționării tiparului sigilar. Prin vechimea lui, tiparul sigilar atestă faptul că biserica din localitate avea hramul „Adormirea Maicii Domnului” înainte de anul 1888³⁰, când ea este menționată documentar ca având acest hram. Legenda s-a scris în limba română, cu litere majuscule: * **PECETULU S[FINTEI]. BISERICI G[RECO]. R[ĂSĂRITENE]. DIN C[OMUNA]. CHERIU**³¹. Începutul și sfârșitul legendei sunt marcate de o steluță.

²⁷ Augustin MUREȘAN, „Un tipar de sigiliu”..., pp. 212-214; Augustin MUREȘAN, Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS, Ioan POPOVICI, *Tipare sigilare ale unor biserici*..., pp. 20-21.

²⁸ Zezi „Tabel statistic-șematism, I. Județul Arad”. 2. Protopopiatul Ineu, 24. Chier; bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1888, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 85 și Pr. Pavel VESA, *Biserici de lemn...*, p. 32; Pr. Pavel VESA, *Biserici de mir...*, p. 118; Pr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 593.

²⁹ S.J.A.A.N., *Colecția de tipare sigilare (sigilii)*, nr. inv. 305.

³⁰ „Tabel statistic-șematism, I. Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 24. Chier, Bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1888, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 85.

³¹ Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Tipare sigilare bisericești”..., (I), pp. 254-255; Augustin MUREȘAN, Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS, Ioan POPOVICI, *Tipare sigilare ale unor biserici*..., p. 23, fig. 6, p. 74.

b. *Al doilea tipar sigilar* este confecționat din alamă, are o formă rotundă (33 mm) și este gravat în excizie. În imagine (fig. 4) s-a reprezentat aceeași scenă: „Adormirea Maicii Domnului”, hramul bisericii. În partea de jos s-a înfățișat Maica Domnului, întinsă pe catafalc. Dincolo de catafalc, la mijloc, Iisus Hristos. În dreapta și stânga acestuia, grupul Sfinților Apostoli. În exergă, mărginită la exterior de un cerc liniar, legenda scrisă în limba română, cu litere majuscule: * **SIG[ILIUL]. OFIC[IULUI]. PAR[OHIAL]. GR[ECO]. ORT[ODOX]. ROM[ÂN]. DIN KURTAKER [CURTACHE-RIU]**³². Tiparul sigilar datează din prima jumătate a secolului al XX-lea.

4. Biserica din Moroda a fost construită din lemn pe locul cimitirului vechi, lângă Cigher și sfințită în anul 1739 cu hramul „Sfinții Arhangheli”. În 1761, după mutarea satului pe vatra actuală, a fost construită o altă biserică de lemn cu același hram³³. Demolată în 1912, în locul ei a fost construită actuala biserică de zid, cu hramul celei vechi și sfințită în 1913 de episcopul Ioan I. Papp³⁴. Sigiliul bisericii din Moroda are în emblemă scena religioasă „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” (neilustrat)³⁵.

5. Concluzii

Am prezentat mai sus, sigiliul Bisericii române din orașul Pâncota și tipare sigilare ale bisericilor din localitățile rurale Arăneag și Chier, și sumar cel al bisericii din Moroda, vestigii sigilare care conțin în emblemă sfinți sau scena religioasă care le confirmă hramul. Fără îndoială că și vestigiile sigilare ale celorlalte biserici ortodoxe din localitățile din protopopiatul Șiriei, în urma depistării lor vor putea confirma, prin simboluri, hramul avut la acea dată biserica respectivă.

În privința hramului bisericilor prezentate mai sus, constatăm că hramul „Adormirea Maicii Domnului” este preferat de comunități la două biserici (Biserica din satul Arăneag și Biserica din comuna Chier), hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” la Biserica din orașul Pâncota, iar hramul „Sfinții

³² Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI, „Tipare sigilare bisericesti”..., (II), pp.134-135; Augustin MUREȘAN, Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS, Ioan POPOVICI, *Tipare sigilare ale unor biserici ...*, pp. 23-24, fig. 7, p.75.

³³ Ioan MOTORCA, *Monografia așezărilor Moroda-Iermata, jud. Arad, f. a.*, p. 116 și p. 120.

³⁴ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 60. *Moroda*, bis[erica]. „Sfinții Arhangheli” - 1913, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 86; vezi și Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 639.

³⁵ Ioan MOTORCA, *Cercetări și date monografice privitoare la comuna Seleuș cu satele aparținătoare: Seleuș, Cighirel, Moroda, Iermata, Arad*, p. 15.

Arhangheli Mihail și Gavril”, la biserica din Moroda. Din cele de mai sus, am văzut care era hramul acestor biserici în conformitate cu izvoarele documentare și sigilare ecleziastice păstrate până în zilele noastre.

Motivația pentru care a fost preferat de către o comunitate hramul respectiv este multiplă, însă neclară. Aceste biserici cu hramurile lor apar și în *Conscripția episcopului Sinesie Jivanovici din 1755*. Ele făceau parte la acea dată din protopopiatul Țiria, astfel: Arăneag („Adormirea Maicii Domnului”) ³⁶, Chier („Adormirea Maicii Domnului”) ³⁷, Moroda („Sfinții Arhangheli” – 1739) ³⁸, Pâncota („Sfinții Arhangheli” - 1728) ³⁹.

Pe protopopiatul Țiria, în secolul al XVIII-lea, situația hramurilor se prezintă astfel: „Adormirea Maicii Domnului” (8), „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” (1), „Sfinții Arhangheli” (5), „Bunavestire” (1), „Cuvioasa Paraschiva” (1), „Sf. Gheorghe” (2), „Înălțarea Domnului” (1), „Pogorârea Sfântului Duh” (2), „Sf. Apostoli Petru și Pavel” (1), „Sf. 40 de Mucenici” (1). Total 23 ⁴⁰.

Dar, de la numai aceste patru biserici la care am prezentat mai sus vestigiile sfragistice nu putem afla în totalitate care a fost predilecția spre anumite hramuri ale bisericilor din arealul de care ne ocupăm. Le putem afla totuși consultând *Tabelul statistic-șematism I. Județul Arad*, publicat în anul 1984, pe localități, dar bineînțeles numai pentru perioada când instituția ecleziastică respectivă avea acel hram. Hramurile acestor biserici sunt următoarele: Agrișu Mare („Cuvioasa Paraschiva”) ⁴¹, Almaș (localitate dispărută) ⁴², Arăneag („Adormirea Maicii Domnului”) ⁴³, Cherec, azi Caporal Alexa („Sfinții Arhangheli”) ⁴⁴, Chier („Adormirea Maicii Domnului”) ⁴⁵, Covăsânț („Pogorâ-

³⁶ Apud Pr. Pavel VESA, *Biserici de mir*, p. 200.

³⁷ Pr. Pavel VESA, *Biserici de mir*, p. 201.

³⁸ Pr. Pavel VESA, *Biserici de mir*, p. 201.

³⁹ Pr. Pavel VESA, *Biserici de mir*, p. 201.

⁴⁰ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 433-434 și pp. 704-705.

⁴¹ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 1. Agrișu Mare, bis[erica] „Cuvioasa Paraschiva” - 1936, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 84; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 563 și p. 564.

⁴² Avea o biserică de lemn filie la parohia Agrișu Mare. Nu i se cunoaște hramul. Pentru detalii vezi la Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 565 și p. 708.

⁴³ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, Protopopiatul Ineu, 6. Arăneag, bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1869, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 84; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 574.

⁴⁴ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 1. Protopopiatul Arad, 13. Caporal Alexa, bis[erica] „Sfinții Arhangheli” - 1791, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 82; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 588-589.

⁴⁵ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 24. Chier, bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1888, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 85; vezi și Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 593.

rea Sfântului Duh)⁴⁶, Cuvin („Sf. Mc. Gheorghe”)⁴⁷, Drauț („Sfântul Mc. Gheorghe”)⁴⁸, Dud („Adormirea Maicii Domnului”)⁴⁹, Galșa („Adormirea Maicii Domnului”)⁵⁰, Iermata („Înălțarea Domnului”)⁵¹, Ineu („Sf. Arhangheli”)⁵², Mâsca („Adormirea Maicii Domnului”)⁵³, Măderat („Adormirea Maicii Domnului”)⁵⁴, Miniș („Sf. 40 de Mucenici”)⁵⁵, Moroda („Sfinții Arhangheli”)⁵⁶, Nadăș („Sf. Apostoli Petru și Pavel”)⁵⁷, Pâncota („Sfinții Apostoli Petru și Pavel”)⁵⁸, Seleuș („Adormirea Maicii Domnului”)⁵⁹, Șicula („Intrarea în Bise-

⁴⁶ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 3. Protopopiatul Lipova, 16. *Covăsânț*, bis[erica] „Pogorârea Sfântului Duh” - 1779, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 87; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 600..

⁴⁷ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 3. Protopopiatul Lipova, 18. *Cuvin*, bis[erica] „Sf. Mc. Gheorghe” - 1801, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 87; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 704.

⁴⁸ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 35. *Drauț* bis[erica] „Sf. M. Mc. Gheorghe” - 1897, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 85; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 607.

⁴⁹ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 35. *Dud* bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1775, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 85; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 705.

⁵⁰ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 3. Protopopiatul Lipova, 19. *Galșa*, bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1749, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 87; vezi și Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 610.

⁵¹ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 44. *Iermata*, bis[erica] „Înălțarea Domnului” - 1927, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 85; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 619-620.

⁵² „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 47. *Ineu*, bis[erica] Sfinții Arhangheli” - 1868, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 85; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 621.

⁵³ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 3. Protopopiatul Lipova, 30. *Mâsca*, bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1723, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 87; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 636 și p. 705.

⁵⁴ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 3. Protopopiatul Lipova, 27. *Măderat*, bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1800, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 87; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 633.

⁵⁵ Detalii despre bisericile din Miniș, vezi la Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 638 și p. 705.

⁵⁶ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 60. *Moroda*, bis[erica] „Sfinții Arhangheli” - 1913, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 86; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 639.

⁵⁷ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 61. *Nadăș* bis[erica] „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” - 1904, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 86; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 640-641.

⁵⁸ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 3. Protopopiatul Lipova, 36. *Pâncota*, bis[erica] „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” - 1912 corect - 1812, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 87; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 646 și p. 705.

⁵⁹ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 75. *Seleuș*, bis[erica] „Adormirea Maicii Domnului” - 1870, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 86; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 661.

rică a Maicii Domnului”)⁶⁰, Șiria („Sfinții Arhangheli”)⁶¹, Tauț („Adormirea Maicii Domnului”)⁶², Târnova („Pogorârea Sfântului Duh”)⁶³. Din *Tabelul statistic-șematism*, constatăm că, de la bisericile de lemn înlocuite de-a lungul timpului prin construirea unor biserici de zid, acestea au păstrat aproape în totalitate hramul celei vechi. Vestigiile sfragistice ale instituțiilor ecleziastice ortodoxe descrise mai sus, ca de altfel și altele de acest fel din zona Aradului au legenda scrisă în limba română, uneori cu slove chirilice (prima jumătate a veacului al XIX-lea), alteori cu litere latine⁶⁴. Textul legendei conține *apelativul sigilar* (PECETUL, PECETULU, SIGILIUL), *denumirea instituției* (BISERICII, S. BISERICI = SFINTEI BISERICI, OFIC. PAR. = OFICIUL PAROHIAL), *confesiunea* (G.R. = GRECO-RĂSĂRITEANĂ, GR: ORT. ROMĂNE= GRECO-ORTODOXE ROMĂNE), *termenul generic menționând localitatea* (SATUL, C.= COMUNA, ORAȘUL), *denumirea acesteia*: ARĂNEAG, CHERIU, KURTAKER, [CURTACHERIU], MORODA, PÂNCOTA) și, o singură dată anul confecționării piesei sigilare, precum cea din 1863 aparținând Bisericii Greco-Răsăritene din comuna Cheriu.

Prin această analiză preliminară am dorit să demonstrăm faptul că, în ceea ce privește hramul Bisericii române din orașul Pâncota și ale bisericilor din localitățile rurale Arăneag, Chier și Moroda, hramuri atestate de izvoarele documentare sau de altă natură sunt confirmate și de vestigiile sigilare ale acestor instituții ecleziastice. Mai mult încă, în acest studiu ne-am aplecat asupra modului de înfățișare a simbolurilor religioase din emblema fiecărui vestigiu sigilar. Într-un singur caz, cel al tiparului sigilar din anul 1863 al Bi-

⁶⁰ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 78. *Șicula*, bis[erica] „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” - 1870, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 86; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, pp. 669-669.

⁶¹ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 3. Protopopiatul Lipova, 41. *Șiria*, bis[erica] „Sfinții Arhangheli” - 1769, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 88: „Sf. Apostoli Petru și Pavel” - 1847, p. 88. La Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 670 și p. 715, Biserica „Sfinții Arhangheli” a fost sfințită la 6 sept. 1752, și demolată în 1769; vezi și Silviu DRAGOMIR, „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și Aradului în veacul XVIII”, p. 4.

⁶² „Tabel statistic-șematism, I, jud. Arad”, Protopopiatul Ineu, 84. *Tauț*, bis[erica] „Cuvioasa Paraschiva” - 1884, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 86; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 672.

⁶³ „Tabel statistic-șematism, I, Județul Arad”, 2. Protopopiatul Ineu, 88. *Târnova*, bis[erica] „Pogorârea Duhului Sfânt” - 1868, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, p. 86; Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 673 și p. 705.

⁶⁴ Vezi Magdalena KOVÁCS, „Colecția de sigilii a Filialei Arhivelor Statului jud. Arad”, în *Ziridava*, VI, 1976, p. 502; Maria DOGARU, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984, p. 106; *Îndrumător arhivistic*, Eugeniu Criste (coordonator), dr. Lucian Petraș, Ștefan Marinescu, Mirela Văduva, Mircea Timbus, Andrei Caciara, Ioan Popovici, vol. II, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2009, p. 190.

sericii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” din Chier, prin vechimea lui, atestă faptul că lăcașul de cult din localitate avea acest hram înainte de anul 1888, când acesta este menționat documentar ca având această închinare. Pentru locul și timpul de referință aceste sigilii sunt dintre cele mai importante pentru cunoașterea mai amănunțită a istoriei instituțiilor ecleziastice din spațiul geografic supus spre analiză.

Știm că analiza realizată este parțială, deoarece nu cuprinde toate vestigiile sigilare ale bisericilor din protopopiatul Șiria, ele nefiindu-ne încă cunoscute, dar o cercetare metodică a fondurilor documentare aflate în arhive, muzee sau colecții particulare, pe care sunt conservate sigilii ale acestor vechi biserici, o va putea întregi.

Fig. 1. Sigiliul Bisericii „Sf. Apostoli Petru și Pavel” din Pâncota

Fig. 2. Tiparul sigilar al Bisericii „Adormirea Maicii Domnului”,
din satul Arăneag

Fig. 3. Tiparul sigilar al Bisericii „Adormirea Maicii Domnului”,
din Chier (1863)

Fig. 4. Tipar sigilar al Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Chier